

Jel Magyarózdon

Tisztelt falusfelei a Költőnek!
Kedves barátai a Költészetnek!
Jelt tenni gyűltünk össze.

Nem azért, mintha ez a hegyoldal s a szemköztiek meg lenn a völgy szűkölködnének jelekben. Itt fenn: elmúlt emberi életek jelei, a fejfák vesznek körül; ott lenn: a faluvá szerveződött emberi közösség húzta fel együvé tartozásának ezeréves keresztyén jelét, a tornyot. De ha eke vasa barázdát forgat a határban, ha ásó magágyat készít a kertben, réges-régi emberi kultúrák jelei kerülnek felszínre: opálpengék, pattintott kőszerszámok, cserépedények kisebb-nagyobb töredékei, bronz- és vaseszközök, római faragott kövek — mindmegannyi kézzelfogható jelei annak, hogy Eurázsia gazdag és szép művelődési öröksége a maga egyetemességében testálódott erre a falura. Nemkülönb ember voltunk legszebb jelei: a szavak és a belőlük formált versek is századok emlékezetét őrzik itt. Eppen Ő, akinek sírjára most jelt teszünk, gyűjtötte össze és nyújtogatta át a köznek megőrzésre e falu régi szavait, népköltészetét. — Mert maga is igazi jelteremtő ember volt, azaz költő.

Ezt a jelekkel behintett világot újjakkal gazdagította. A jelek létrejöttének igazi természetrajzát pedig abból tanulta meg, hogy miképpen lesz a búzamazgóból kenyér, s a szőlővenyige terméséből bor. A nagy földművelő kultúrák e két szent jele: a kenyér és a bor mindegyre visszatérő fogalom a költői műben.

Nemzedékek tapasztalata nyomán maga is izmaiban és csontjaiban érezte, hogy milyen nehéz a sorsa a szántó-vető embernek. A szántó-vetőből lett költő mégsem azért perlekedett múlttal és jelennel, merthogy szántani, vetni, aratni kell, hanem azért, hogy e munkát ne csupán verejtékes kín kíséresse — apassza a munka a gondot, s teremjen nyomában megelégedettség.

Ő belülről érzekelte, hogy történelmileg időszerütlenné vált egy sok száz esztendő életforma.

Elhagyja a falut, de nem vesz tőle végbúcsút.

Föld és ember örök egymásrautaltságának a titkát kutatja.

Tudni akarja, hogy milyen eredménnyel egyezkedett a szántóvető a földdel, milyen közösséget hozott létre a földművelő életforma, erkölcsben, művészetben — jelek alkotásában — mit gyöngyözött ki magából a falu népe.

A sok felmerülő kérdésre aztán élettapasztalatával emígyen válaszol:

nem kell elhagyni a földet, nem kell elfutni a faluból;

a civilizációt és a kultúrát kell idehozni a faluba;

a nyomort, butaságot, tudatlanságot kell száműzni.

Anyagi jólét, szépségekben gazdag kultúra a jövőben csábossá teheti a falusi életet, ami természetesen már nem lesz azonos a hajdanival, de megmenti a régi falu minden közösségi értékét.

El tudott szakadni a régi falutól, de vissza is talált hozzá. Őreg napjaiban dolgos évszakokat töltött itt: falumonográfiát írt és verseket. S közben leste, hogy van-e erő a megmaradásra: születnek-e gyermekek, jelt ad-e reggelente az iskola csengője, himez-e jegykendőt az eladó lány, dalolnak-e vasárnap estefelé az özszeresreglett legények, őrzi-e sajátos báját a marasmenti tájnyelv?

Magyarózd örömeről és gondjáról versekben tudósított, s ahogy teltek az évek, egyre több jelt rakott elénk belső lelkivilága visító csendjéből.

Ennyi jel között — kérdezhetjük — mi értelme ennek az újnak?

Mit lássunk abban, hogy a család kegyelete és a szobrászművész ugyancsak jelteremtő készsége ékes kövel jelöli azt a helyet, ahol a költő megtiport teste elvegyül a szülőfölddel?

A sok jel között, e jeles helyen, emlékeztessen ez a kő a költő és faluja együvértartozására!

Emlékeztessen ez a kő a versre!
Hirdesse a költészet örökéletét!

Demeter Salamon

Móduvának szép tájaind

Lakatos Demeter kezd belekerülni a szabófalvi népi emlékezet alakító közegébe. Mindaz, amit ő írt és szavalt, nagyon közel állt a folklórhoz, szinte a népköltészet geneziséét lephettük meg benne. Halála után öt esztendővel falubelije, Erdős-Szászka Péter éppen a Szamos-parti városban tartózkodott, gyakran jár erre, és Salamon Anikónak felidézte a szabófalvi népköltő életét és halálát. A vallo mást a kolozsvári *Igazság* egyik vasárnapi száma (1979. szeptember 23.) közölte irodalmi oldalán (amely a szűk terjedelem ellenére sem szokott elmaradni).

Ez az első írott tanúság arról, miként látta Lakatos Demetert egyik legjobb barátja. A falu is tudta róla, hogy a romani csögyár munkása verseket ír, egy időben még újságíró is volt a hajdani Kolozsváron. Magyar verseit a magyar lapok, folyóiratok közölték, kicsit kuriózumként is. Dsida Jenő pártfogolta, és közölte először verseit, ő intette, ne utánozzon más költőket, írjon „csángó verseket”, ilyeneket csak ő tud írni. Sorsa szerint odahaza román nyelvű szövegeit ismerték falubeli társai, ezeket szavallhatta a helybeli művelődési otthonban. „Mindig csak kacagtam, ollan szépen tudott ő pogocsálni, csinálni verseket — emlékezik most Lakatos Demeter mókázó ternészetére Erdős-Szászka Péter. — Aztán ha új jött fel a szcsénára, nem kellett, hogy besziljen, csak megvárta, fogja hogy mondjan, s már fogtak kacagni, me tudták, hogy pogocsás. Kacagott az egész világ.”

E rövid izelítőből is kitetszik, hogy Salamon Anikó betűhíven jegyezte le a szabófalvi nyugdíjas postás csángó-magyar tájszólását. Erdős-Szászka Péter maga is szokott írni, hozzálátott a szabófalvi csángó-magyarok krónikájához. A népi írásbeliség mai fokán paraszti emlékezők egész sora születik; éppen most állított össze belőlük Salamon Anikó egy szomorúan igaz kötetet (*Igy teltek hónapok, évek*. Kriterion Könyvkiadó. Bukarest, 1979). Erdős-Szászka Péter így, magánban beszélve érzékelteti igazán a szabófalvi csángók magyar nyelvét, gondolkodását, sutaságát és szépségeit.

Lakatos Demeter váratlanul ment el 1974 augusztusában. „Ullyan sok világ elgyűlt haza oda, hogy nem fért azon az utkán. Aztán mind mentek a templomhoz. Mind jöttek ki az utkákon, mind dzsültek, mind nagyult, nőtt meg e világ, az melik kisírte őt a temetőbe... Jártak onnat a sefuik, a gyárfabrikától, hol volt ő. Vótak azok is, mondták, hogy elkisértek, hogy jó ember vót ott. Aztán az embe- reknek, meliknek jó barátja volt, folytak a könyei. Aztán eltemették.”

Dsida azt írta volt Lakatos Demeter csángó versei fölé a kolozsvári újságban: „Láttátuk feleim szümtükhel, mik vogymuk...”

Olvasom Erdős-Szászka Péter vallomását, és a *Halotti Beszéd* hangulata árad felém, miként Lakatos Demeter igazán jó, őszinte csángó verseiből. Pótolhatatlan érték lenne, ha nemcsak Erdős-Szászka Péter jószerént románul író krónikáit ismerhetnők meg a moldvai csángók sorsáról, de ilyen közvetlen magyar szövegeit is. Századok konganak fel a történelem mélyéből.

Salamon Anikónak folytatnia kellene ezt a faggatózást.

S hogy Demeterre fordítsam vissza a szót, halála után öt esztendővel, csak szomorúan tudok arra az örökké vidám — „pogocsás” — népköltőre gondolni, akinek életében soha nem sikerült egy vékonyka kötetet kiadnia magyar verseiből. Valami mindig közbejött... bizalmatlanság, balszerencse, zaklatás, papírhány, az élet hiánya.

Esztendők teltek el már attól is, hogy Kányádi Sándor ezt mondta róla: „Lakatos Demeter lényegében tájjellegű népköltő volt, olyan értelemben, ahogyan a naiv festőkről szoktunk beszélni. Lakatos Demeter hiába élt a két háború között, igaz, rövid ideig, az akkori Kolozsváron, hiába írta verseit írógépen, verselésének egészére az volt a meghatározó, hogy szabófalvi költő, ez pedig eleve az egzo-

tikumok közé szorítja őt, a verseivel együtt. Persze, ezt az egzotikumot is jobban kellene ismernünk, ezért látnám szívesen kötetbe gyűjtve Lakatos Demeter leg-sikerültebb írásait.“

Sok avatottal beszéltem Lakatos Demeter méltatlanul elmaradt kicsi kötetéről. Senki sem vonta kétségbe, hogy csakugyan ki kellene adni. Gondozó biztossan akadna. Költő és folklorista együtt; például éppen Salamon Anikó lehetne egyik. Úgy tudom — lehet, rosszul tudom —, hogy egy kötetkére való vers járt a Farkas Árpád kezében is, vagy éppen ott van nála. Halála ötödik fordulóján egy pillanatra jusson eszünkbe — miként az *Igazság* igen méltóan emlékeztetett rá — ez a különös sorsú, különös hangú, tragikus népköltő, egy szorongatott élet-érzés suta szavú énekese, és hátha végre mozdíthatnánk egyet... posztumusz kötetkéjén.

Olyan gazdagok vagyunk, éppen csángó-magyar vonatkozásban, hogy Lakatos Demeter örökségét egyszerűen eltékozolhatnók?

B. Csézy György

Szárhegy, közelről

Avagy: hogyan kapaszkodjunk sziklába

Évek óta hallom képzőművész barátaimtól, hogy Gyergyószentmiklós szomszédságában van egy elhagyott kolostor, abban (1974-től) nyaranta (augusztusban) művészeti tábort szerveznek, érdemes elmenni oda, szép a vidék, jó a hangulat, gyűlnek a „táborozók“ otthagytá alkotások, festmények, grafikák, szobrok (ez utóbbiak kint a szabadban, a kolostor melletti oldalban). Ahogy viszont telnek az évek, gyarapodunk ismeretekben és ismerősökben, de főként megismernivalóban, egyre nyomasztóbb a sokféle adósság. S bár ha a felelősséget egy viszonylag kis közösségért vállalja fel az ember, annál többfelé kellene eljutni, regisztrálni, másokkal is megismertetni a tényeket, lelkesíteni és vitatkozni, ébren tartani az összetartozás tudatát, ugyanakkor azonban magasra emelni az igényt, tudatosítani, erősíteni, kisajátíthatatlan konvertibilis valutánkat: a színvonalat mindenfajta munkában, azaz a sajátos értékteremtést. Kolozsvárról — némelykor úgy tűnik, nagyon távolról — nézve, Gyergyószárhegyben egyikét képzeltem az országszerte szaporodó, kellemes-hasznos képzőművészeti gyülekezőhelyeknek, egyszer majd ide is eljutok talán, nem sietős a dolog; akármennyit kontárkodjam is az utóbbi időben művészeti ügyekben, ez mégsem az én színpadom.

Aztán úgy hozta az idejé nyár, hogy London helyett Csíkszeredában hadakoztunk esővel és köddel. S ha már Csíkban járunk, átugrunk Gyergyóba is, éppen Szárhegyre, különösen hogy „idegenvezetőül“ a sokat emlegetett szárhegyi tábor igazgatóját, Zöld Lajost sikerült megnyernünk (aki civilben a *Hargitánál* újságíró-kodik, miután eljött Bukarestből, az *Iffjúmunkástól*, illetve az *Előretől*). Jó húszéves, elfelejtett ismeretséget eleveníthetek fel, amikor a csíkszeredai négyoldalas napilap szerkesztőségi folyosóján a rég nem hallott riporter keresetlen szavakban megnyilatkozó hangja csattan — alig merek belépni a gazdasági rovat helyiségébe. Még nem tudom, hogy a szárhegyi titok közelében járok, az elkövetkező öt percen csak annyi világos, hogy soförre, autósra akadtam; mert Zöld Lajost nem kell kérelni, ha Szárhegyről van szó, különben is naponta járt ki (saját kocsiján), a tábornyitást előkészítendő.

Mit jelent az előkészítés? És mit jelent a tábor? Zöld Lajos konokságú riporter kellene hozzá, hogy érzékeljük a részleteket. Mi, családi alapon turisták, egyelőre tudomásul vesszük egy ilyen autózás velejáróit: megállunk a faluban, mert Zöldnek be kell futnia az egyik portára, megnézni, esznek-e a tábor malacai. Majd néhány száz méter még, és behajtottunk a „Barátság“ — „Prietenia“ táblák között a külső kapun. Az udvaron Lázár bácsi, a kolostor régi lakója, a kert gondozója, bent, a modern felszerelésű, ragyogóan tiszta konyhában két asszony szá-

mol be a dolgok állásáról, illetve haladásáról — Zöld Lajos ugyanis nem túrné meg az álldogálást, hajt, hajszol mindenkit, elsősorban azonban önmagát.

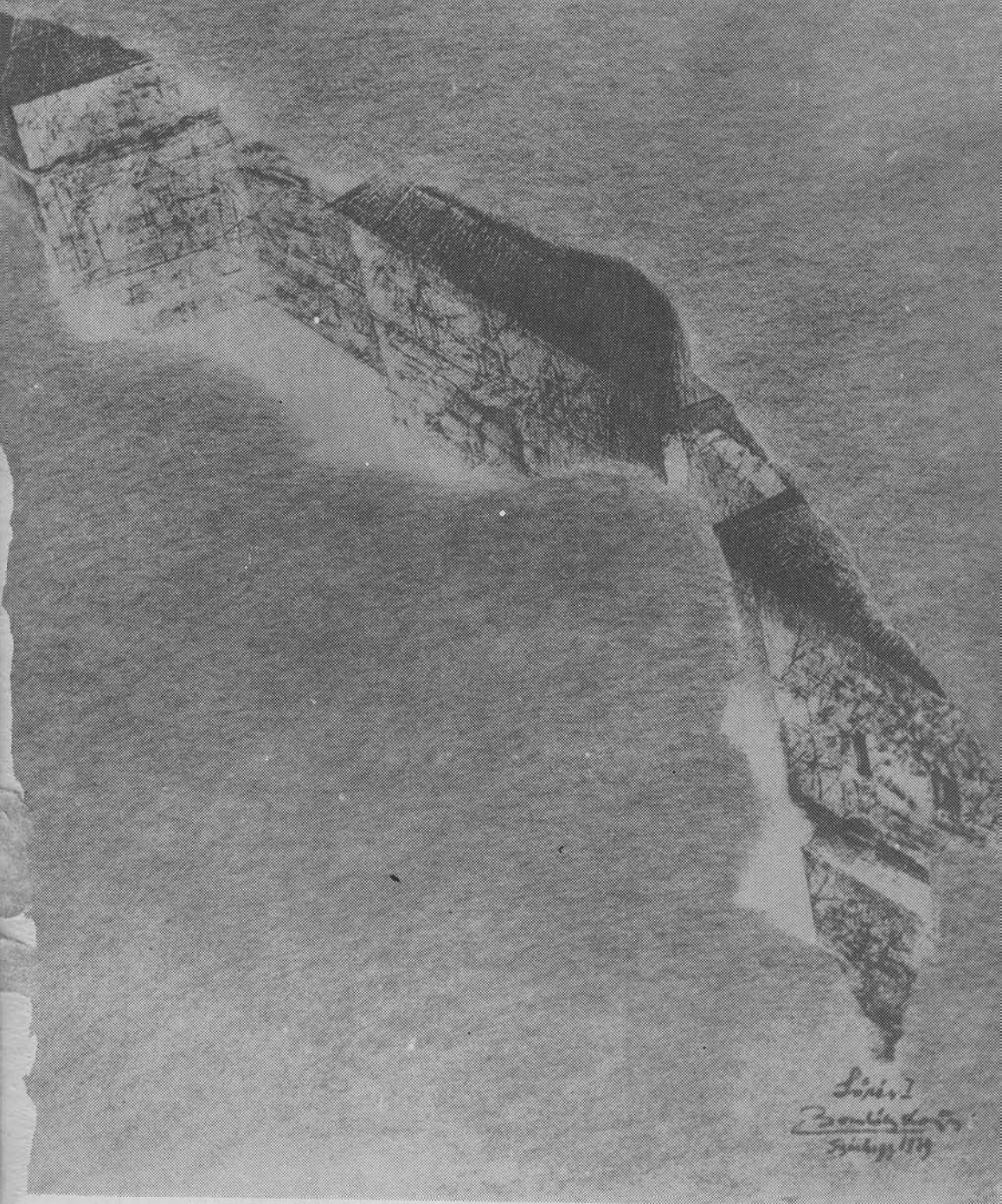
Az eredményt háborítatlanul szemlélhetjük, egyelőre üres a „tábor“: a kibérelt, (mondják) szinte romjaiból lakhatóvá, sőt kényelmessé, vonzóvá varázsolt kolostor, az otthonos hálósobák, a tágas ebédlő, a hosszú, varrottással leterített asztal körül a faragott székek, a luxusszállónak is becsületére való fürdőhelyiség. Minden házilag készült, el egészen a csempekályháig. Ezt úgy kell érteni, hogy például a csíkszeredai néptanács épületébe bevezették a központi fűtést, Zöld Lajos megneszelte, hogy fölöslegessé válnak a kályhák, megszerezte a belegeyezést elszállításukhoz, s még mielőtt meggondolhatnák magukat az illetékesek, embereivel sajátkezüleg lebontotta és áthozta őket ide, a táborba. Egyebeket Gyergyóból szerzett be; mit honnan, annak ő a megmondhatója. Meg a szárhegyiek, akik féltő gonddal órkódnak az újjáteremtett, összegyűjtött, most születő értékeken. (Újjászületett — kicsoda kiváló ötlet! — az öregek tanácsa, ők végzik a tábor gazdasági ellenőrzését.) Kihasználják persze a tábor lakóit is. Ám soha rosszabb kizsákmányolást! A tavaly kezdeményezett népművészeti tábor résztvevői (akik a festők és szobrászok után, ősszel jönnek Szárhegyre, a környék falvaiból) faragták a díszes támlájú (kiállítási tárgynak is rangos!) ebédlői székeket, ők kovácsolták a karos vaslámpákat meg a kopogatókat az ajtókra (a kolostor műemlékként is újjászületett!), tőlük valók a reggelizéshez használt kerámiaacsapók — csak sajnos nagyon fogynak, emlékebe magukkal visznek egyet-egyet a képzőművészek; bosszankodik is az igazgató, persze, ilyenkor nem számítja, hogy mennyi egy festmény vagy szobor értéke, lebben kifejezve.

A „kizsákmányolás“ folyik itt vég nélkül. Mondják (maga sem titkolja), a táborigazgató a művészeknek sem nézi el a lazálást, sőt a rendelést sem szégyelli megfogalmazni: ilyen és ilyen témák, főként a helyi történelmi hagyományok megfestését, mintázását hajtja ki a befolyásolhatókból — de mint a falakon, illetve a szűkös raktárban található munkák és a szabadtéri gyűjtemény egyes darabjai mutatják, olykor művészileg is számottevő eredménnyel. (Zöld Lajos különösen a Kájoni-portréra és a Puskás Annát megelevenítő szoborra büszke.) A mennyiség mellett a minőség is indokolja a továbbgondolást, a merész terveket. Épülnek már az új műhelyek, műtermek. Lent, a kolostor alatt a szárhegyi Lázárok reneszánsz kastélya viszont még romokban áll (a restaurálás egyelőre abbamaradt), „idegenvezetőnk“ mégis úgy beszél a lovagtermi állandó kiállításról, mintha csak a tartóvasakat kellene felszerelni, a képeket felagatni.

Ködlöveg fantáziálását hallgatjuk tehát? A kolostor él, funkcionál, egy új kor szellemében, s elsősorban e táj emberei, a kisebb és nagyobb közösség érdekében. A „barátság“ itt nem jelszó. Ünnepi újságcikkek idézése helyett elég megkérdezni erről a tábor idei díszvendégét, a jövőre nyolcvanadik évébe lépő Aurel Ciupe mestert — aki nem díszvendégnek, hanem ugyancsak dolgozni érkezett Szárhegyre. És megkérdendők bukaresti festők, szobrászok meg az a lengyel művész, aki évről évre örömmel tér vissza Szárhegyre. Mellettük természetesen a csíkiak, háromszékiek, kolozsváriak, marosvásárhelyiek; ők nem most barátoknak a Maros és Olt forrásvidékével, a gyergyói havasokkal, egymással. De most találta állandó otthonra, itt nyílik alkalmuk évről évre közvetlen kapcsolatba kerülni a falu népével. Mert a szárhegyiek ma már nem botránkoznak meg a „szakállasok“ furcsaságain, köréjük gyűlnek, figyelik munkájukat, nyaranta visszavárják őket — s ami ennél is több, saját házukban is igénylik immár a képzőművészeti munkákat.

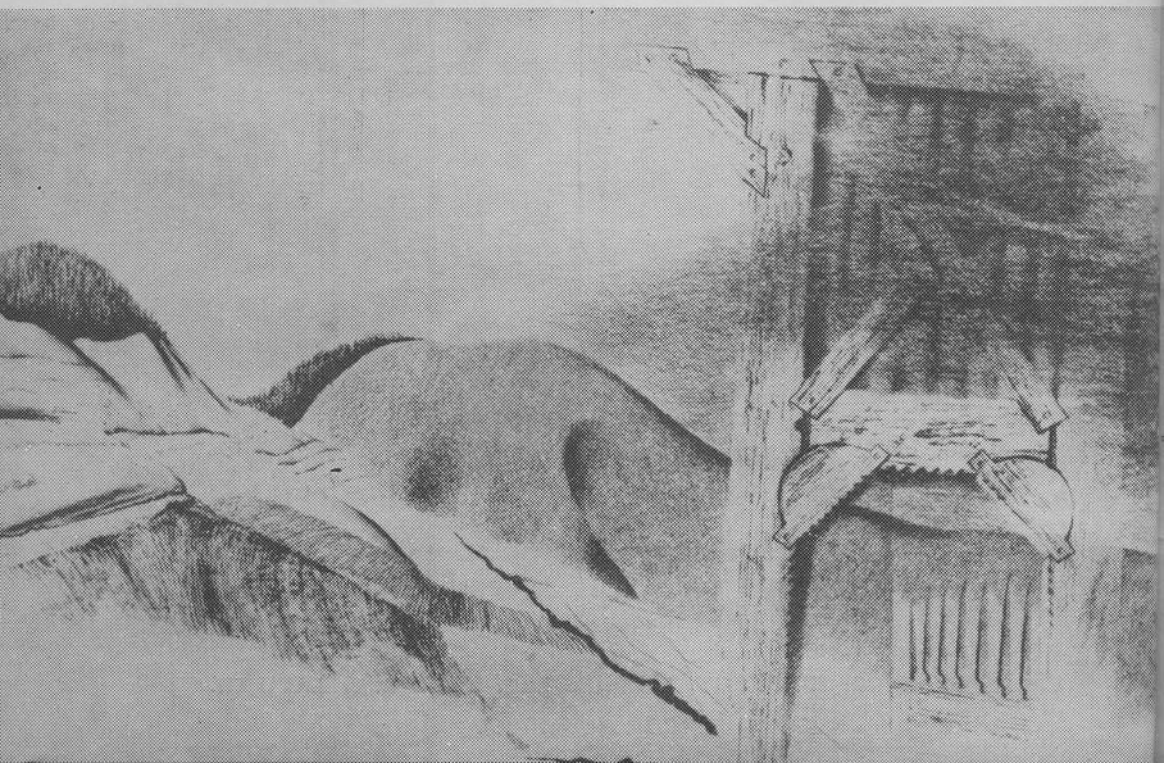
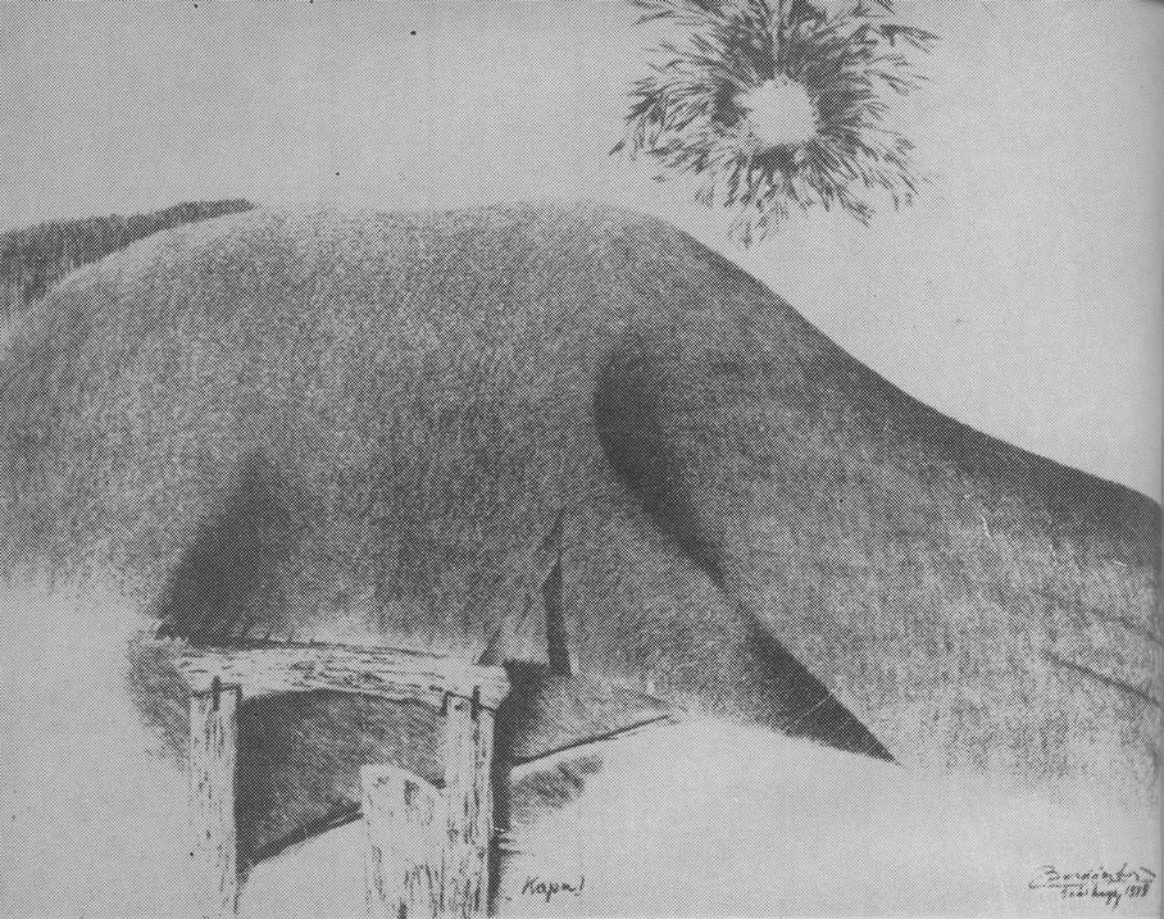
En mégsem elsősorban a művészet felől közelíteném meg a szárhegyi titkot. Van ennél fontosabb — ennél általánosabb és egyben sajátosabb oldala e tábor-szervezésnek. A nyughatatlan igazgató: gyergyószárhegyi. Otthon van ezen a tájon. Lehet — talán nem is tudatosult benne a gondolat —, saját utókorát építi Zöld Lajos Szárhegyen. Ám ez az emlékműépítés egybeesik a kis és nagy közösség érdekeivel. Itt az egyéni érdekelttség — egy ember és egy falu viszonylatában — egyet jelent a közösségi építéssel. A helybeliek úgy önkéntesmunkáznak, gyergyóiak, csíkiak úgy segítenek, mint akik magukon segítenek. Azt hiszem, ez Szárhegy nagy tanulsága. És az, amit Zöldék családi háza mögött, az elhagyott kőbányában, a sziklákon láttam. A munkaidejében megyei újságíró örökös több nyáron át hordta fel a földet a sziklára, gyümölcsfáknak hódította vissza a kopár hegyoldalt. A fák ma teremnek. Ki hitte volna, hogy érdemes e kövek között egyáltalán izzadni? Talán az a fiatal újságíró, aki még Domokos Géza keze alatt kezdte Bukarestben a riportereskedést...

(Barátaim, ismerőit kérdezem, kívülállókat faggatok e jegyzet ambiciózus hősről. Mondják — én is így tudtam, most is így láttam —, Zöld Lajos makacs, erőszakos, sokszor kibírhatatlan ember. Biztos, nagyon sok hibája van. Családja

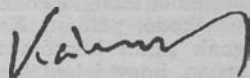
Lőrés I.
Kapu I.
Kapu III.
1919

BARDÓCZ LAJOS: SZÁRHEGY. 1. LÖRÉS I.; 2. KAPU I.; 3. KAPU III.

keveset látja. Felettesei a szerkesztőségben gyakran elégedetlenek, néha levonással büntetik hiányzásaiért. Kevés elismerésben van része. Talán a riporter pályája sem teljesedett ki. De megszületett a szárhegyi tábor.

És nyomában megszülethet a szárhegyi gondolat. A Zöld Lajosok nélkülözhetetlenségéről. Nem csupán a művészet- és művelődéstörténet számára.)

Véleményem szerint...

Milyenek is a mi fiaink, lányaink?

Kedvelem őket — ez az első, amit mondhatok róluk. Jól érzem magam közöttük — ez a második. Tréfásan szoktam bevallani, de komolyan gondolom: életem legokosabb tette az volt, hogy a nálam jóval fiatalabb feleségem elvettem. Nagynagy örömöm, hogy van egy nyolcéves kisfiam (akik nem ismernek, unokámnak vélik), szeretem a nagy lányomat és a férjét, szívesen tartózkodom a nővérem vagy az öcsém fiai, leányai között, sokat beszélgetek feleségem öccseivel, huszonéves sógoraimmal. De közeli barátaim, szomszédaim közt is sok az ifjú.

Az csak természetes, hogy az ember jól érzi magát családjá tagjai, barátai, rokonsága körében. De vajon így érzem magam a távolabb álló ifjak között is? Volt alkalmam rá. Húsz évvel ezelőtt eltávolítottak a sajtóból, és „alsó fokú” munkára köteleztek. Négy évig dolgoztam az Unirea Gépgyárban. Szorongva és letörtten, megszegyenülten és megalázottan álltam munkába a kovácsműhelyben. Soha olyan sötétnek nem láttam a jövőm. De soha több megértést, segítőkészséget nem kaptam életemben, mint e jórészt fiatalokból álló közösségben.

Mi is tetszik hát nekem a fiatalokban? Mert az tudott dolog, hogy vonzó a fiatal teremtés hamvas arca, úde tekintete, vidámsága. De mindez még nem érdekes. Mi is ilyenek voltunk harminc-nyolcvan évvel ezelőtt. Hanem... mivel jobbak a mai fiatalok, mint mi voltunk? És miben mutatkozik meg a fejlődésük — ha egyáltalán mutatkozik? Bocsáttassék meg nekem, hogy nem holmi fontossági sorrend, „elvi meggondolás” szerint hajtom föl az új nemzedék érdemeit, hanem a magam mércéje alapján.

A mai fiatalságban nekem kedvessége, szelídsége, barátságossága tetszik leginkább. Az ifjak nagy többsége jó ember. Tudom, hogy némelyek szemében ez nem érték, de én nem véletlenül hangoztatom. A régi Kolozsvár külvárosaiban nőttem föl, a Kővári-telepen, a Kerekdombon, a Brétfűben. Komisz világ volt; ahogy ott verték az asszonyokat, gyermekeket! És mi, fiúk? Ha az anyánkat szidták, ütni „illett”, másképp a többiek szembeköptek, ha nővérünk hírét hozták szóba, neki kellett menni az illetőnek, még ha kétszer akkora volt is, mint a sértett. Két focicsapat játszott? Amelyik a pályán vereséget szenvedett, az utca végén föltétlen megkövezte a győzteseket. „Idegen”, azaz más telepről való fiú kísért haza egy környékbeli lányt? Azt úgy helyben kellett hagyni, hogy messze elkerülje a tájékat. Kimentünk a Lombi-erdőbe? A papfalviak fejszét emeltek ránk, az inget is lehúzták rólunk, októberben mezítláb eresztettek haza bennünket. Ha este a Kétvízközben, a Lupsán vagy a Kölesen volt dolgom, iszkoltam inamszakadtáig, mert ha elkaptak, véresre vertek. Merő élvezetből, szórakozásból, virtusból vagy telepi, utcai „szolidaritásból”. Falun még rosszabb volt a helyzet. Mi csak ököllel ütöttünk, ritkán kaptunk föl követ vagy törtük ki a közeli kerítés léceit, hanem a székelyek, az asiatic, a mócok késeltek, székélőccsel meg fejszével törtek egymásra. Nem volt „komoly” a bál, az esküvő, a keresztelő, a sorozás, ha véres bicskázás nélkül zajlott le.

Míg be nem nőtt a fejem lágya, én is egyike voltam az utca „hőseinek” (rémeinek), élveztem a csihi-puhikat, de később annál jobban fájt a megverték fájdalma, a kiömlő vér látványa, s mindezt apokaliptikus méretűre nagyítva láthatam — s érezhettem — a háborúban, a fogolytáborokban.

Nos, ilyen élmények, emlékek alapján értékelem mindennél többre azt, hogy gyermekeink nem olyan nyersek, durvák, mint a negyven évvel ezelőttiek. Az erőszak nem sajátjuk, nincs bennük annyi agresszivitás, mint elődeikben. Ez pedig nagy változás, ha meggondoljuk, hogy évezredekken át a legfőbb férfiúi „erény”

a testi erő, a harciasság volt. Nehéz lenne kibogozni a javulás okait, de tény, hogy az óvodának, napközinek, iskolának döntő a szerepe; a legtöbb gyermek már tipegő korától fogva óvónénik, dadák, tanítónők irányítása alatt nő föl.

Műveltebb is a mai nemzedék. Statisztikák tömege bizonyítja, mennyivel többen végeznek középiskolát, egyetemet, hány rádió, tévé, magnó, könyv jut nálunk száz főre. Én nem akarok ilyesmit újra szajkózni, az adatokkal különben is könnyen lehet zsonglörkődni, én megint csak emlékeznék. Évtizedekkel ezelőtt több nagy gondolkodó, például Karácsony Sándor, a filozófus állapította meg, hogy a fiataloknak nincs képzőművészeti élménye; világhírű zenetudósaink bizonygatták szomorúan, hogy jelentéktelen szerepet játszik életünkben a zene. Nos, járom a képtárakat, múzeumokat, s jól tudom, ifjúságunknak igenis nagy élménye immár a festmény, a szobor, érti a fametszet, a szénrajz, a kerámia nyelvét. Hogy pedig a zenéért mennyire boldogul a mai nemzedék, fölösleges bizonygatni. Persze, nyomban jöhet a megjegyzés: nem ilyen lovat akartunk. Én sem rajongok minden csinn-bumm zenekar lármájáért, mégis vallom: óriási műveltségbeli fejlődést jelent, hogy a legelvontabb művészeti ág, a zene a mai nemzedék legfőbb szellemi tápláléka, szenvedélye.

Hanem a farmernadrág, a dzseki, a pulóver ugyancsak kedves nekem. Ennek is oka van. Megmondhatója minden korombeli szegény ember, mennyit szegyenkezett, kesergett, aláztatott meg hajdan kopottas ruhája, foltozott cipője, rojtos galléri inge miatt. „Ruha teszi az embert!” — volt a jelszó, s a gyengén öltözött félreállították, lenézték, kinevették, megmosolyogták. S minél ósdibb, reakciósabb és rendibb volt egy társadalom, annál többet adott a ruhára. A mai fiatalság nem törődik az ilyesmivel: kopott farmerben jár. Jól teszi. A ruha arra való, hogy védje az embert a hideg vagy az eső ellen, nem pedig arra, hogy előkelőségünket, „választékosságunkat” fitogtassuk, s ily módon is válaszfalat állítsunk ember és ember közé.

Na és a hibák? Vagy talán én makulátlannak, szeplőtelennek látom gyermekeinket?... Soroljuk csak, mit is vetnek az idősebbek a fiatalok szemére. Hogy tele vannak velük a bárók, kávéházak, cukrászdák, órákat ülnek, fecsegnek télen-nél. Igen, gyermekkoromban a kávéház pénzes öregurak, a cukrászda unatkozó zsúrhölgyek tanyája volt. És miért a fiataloké ma? Egyrészt mert ma nekik is van hozzá pénzük, másrészt a fiataloknak szükségük van az ismerkedésre, a kapcsolatokra, s erre a kávézó megfelel. De elemezzük komolyabban is a kérdést.

A cukrászdákban egyfajta társasági élet folyik, fesztelen beszélgetéssel, udvarlással, nagy-nagy vitákkal, tréfálkozással fűszerezve. De van-e más hely és egyéb alkalom is ilyesmire? Egyetemista barátaim panaszolják, hogy a diákszövetségben, a KISZ-ben és más szervezetekben mozgalmi tevékenységük főleg gyűlésezésből áll, s az ülések nagyjából egy kaptafa szerint zajlanak, a tárgykör is gyakran ugyanaz, a vezetők, fölszólalók, hangadók is sokszor azonosak, az előírt séma, sablon érvényesül. De másképp is, a mai fiatalság iskolák, üzemek, diákotthonok, munkásszállások, szervezetek, felnőttek által irányított, szabályozott világában él, s eszerint a bár, cukrászda számára klubot, szabadabb, előírástól mentes világot, kötetlen, oldottabb légmórt jelent. A házibuli vagy a diszkó hasonlóképpen. Egyre inkább terjed azonban a kirándulás, az országjárás, s jó volna a külföldi barangolásokat is szaporítani.

A mai fiatalok puhányok, élősdiék, nem állják meg a helyüket az életben — hallom gyakran az idősebbektől. Való igaz, kevésbé edzettek, mint mi voltunk. De bennünket mi edzett meg? Az éhezés, a fázás, a gyermekkori megfeszített munka, a bombázás, a frontszolgálat, a hadifogság. Jómagam például, mielőtt az érettségit letettem volna, mindezzel megismerkedtem. Nem kívánom fiainknak, leányainknak ezt a fajta edzetséget. A jólét elkényeztet — ez alapvető törvénye az életnek, s gyermekeink jólétét mi teremtettük meg, mi óvjuk őket a nyári szellőtől is. Ne dohogjunk hát, hanem azon gondolkodjunk, hogy sportolással, kicsiny koruktól fogva apró megbízatásokkal miként edzhetjük, szoktathatjuk őket az életre. Azt viszont a legelfogultabb idős embernek is látnia kell, hogy a mai fiatalság igenis dolgozik. Gyakran halljuk, olvassuk, hogy ennek meg annak az üzemnek a munkássága átlagban húsz-egynéhány éves. A kezük alól kikerülő számítógép, faragott bútor, új ház vagy szép könyv bizonyítja, hogy ifjúságunk érti a dolgát.

Ami azonban nem jelenti azt, hogy minden rendben van körülötte. A fiatalság nagy gondunk, talán legfontosabb problémánk, s e felismerés alapján szóvá tenném olyan kérdéseimet is, amilyeneket nem hallani úton-útfélen. Aggaszt például, hogy sok a fiatalok közt a nyeslet, kehes, vékony dongájú. Pedig hát ma nem éheznek, nem járnak rongyokban. És vajon miért üti föl a fejét néhol a tüdőbaj, s ritkán ugyan, de még mindig, a nemi betegségek egyike-másika? S mivel magyarázható az, hogy nem kevés fiatal marad ki időnap előtt az iskolából?

Az iskolákban miért mutatkozik óriási eltérés a gyermekek képzettsége között, miért van az, hogy egyes osztályok, egész iskolák diákjainak negyedét-harmadát csak a tanári kegyelem és az iskola „jó hírének” féltése óvja meg a bukástól? És szeretném azt is tudni: milyen a fiatalság anyanyelvi kultúrája, milyen szinten beszél magyarul, mit tud történelmünkről, dalainkról, mondáinkról, építészeti stílusunkról, festőinkről vagy demográfiai helyzetünkről?

Szeretném tudni... de csak a magam vagy baráti köröm tapasztalata alapján tudhatok meg egyet-mást; tudományos felmérésekben, statisztikai adatokban, jelentésekben vagy az ifjúsági lapokban alig-alig találni ilyesmit.

Jól tudom, mibe kerülnek a különböző intézetek, ankétok, vizsgálatok, s történelmi tény, hogy századok lemaradását kell behoznunk, előbb óvodákat, iskolákat, diákotthonokat kellett építenünk. Manapság azonban, amikor közeli feladatunk a közepesen fejlett államok sorába való följebb jutás, és e lépés gazdasági-politikai feltételeit már régóta készítjük elő, akkor az ifjúságpolitikai vonatkozásokra is gondolnunk kell, és nem nélkülözhetjük az átfogó, tudományos értékű társadalmi vizsgálódást, a pontos, részletes statisztikai adatokat s a közvélemény demokratikus szellemű tájékoztatását, bevonását.

De jobban kiaknázhajthatjuk már meglévő lehetőségeinket, az ifjúsági szervezeteket, az ifjúságszociológiai kutatóközpontot, amely az utóbbi időben mintha kevésbé volna jelen a közéletben. Hatékonyabbá tehetnénk a sajtót is. Ez utóbbról szólva: ha belelapozok a gyermekek és a fiatalok lapjaiba, sok esetben ugyanazokról a kérdésekről olvashatok, mint a felnőttek újságjaiban; még a hangvétel és a stílus is hasonló, s vajmi kevés írás foglalkozik a szóban forgó korosztály sajátosságaival, különleges gondjaival, jellemző problematikájával. Kevés az ilyen irányú vita, eszmecsere, ankét, körkérdés, tanulmány.

Pedig hát bőven volna miről tárgyalni.

Harold Jurok

Kell a törődés

„Beszélni nehéz!” — vallja könyvében Péchy Blanka, a jeles színésznő, író és műfordító, aki csaknem fél évszázadig szolgálta Tháliát, majd a szép magyar beszédet ösztönző és népszerűsítő kiejtési versenyek legjobb résztvevőit jutalmazó Kazinczy-díj megalapításával írta be nevét a művelődéstörténetbe.

Az előbeszéd e nagy művészenek igazáról cselekvőként és befogadóként egyaránt meggyőződhetünk, valahányszor hangot adunk gondolatainknak, vagy mások beszédét hallgatjuk. Mi ad erőt ahhoz, hogy legyőzzük a nehézséget? Anyanyelvünk szeretete. Ebből fakad „az a lázas, munkás igyekezet, amellyel az anyanyelv szellemének megismerésére és megőrzésére eljuthatunk. Az anyanyelvnek lehetőleg hibátlan használata így lesz egész életünkre szóló, magától értetődő követelés, kérelhetetlen parancs számunkra.” A könyv mottójának Szabó T. Attilát idéző szép sorai programnak, író és olvasó vezérlő kalauzának is beillenek.

Nem kétséges: beszélni nehéz, de — valljuk be — azt is lépten-nyomon tapasztalhatjuk, hogy írni, a magyar helyesírás bonyolult útvesztőjében eligazodni sem könnyebb. A helyesírási szabályok kiadásról kiadásra „árnyaltabbak” lesznek: ember legyen a talpán, aki meg tudja jegyezni valamennyiüket, és nemcsak a memória végeessége miatt — be kell végre látnunk, az ismeretbefogadásnak és -tárolásnak is vannak határai —, hanem főleg azért, mert helyesírásunk hol a szóelemzés, hol a kiejtés elvéhez igazodik, sőt gyakran egy harmadik szempont is közbeszól: a szórszálhasogató pontoskodás, a végtelenségig vitt árnyalás. A szempontok keveredése természetesen vonja maga után a következtelenségeket. Ezek láttán aztán még a szakmabeli is sokszor tanácstalan.

A legtöbb fejtörést az egybe- és különírás okozza. Ez érthető, hiszen a szóösszetétel fajtái — nyelvünk jellegéből következően — rendkívül sokfélék, pazar lehetőségek kínálkoznak a szóteremtésre. Kis túlzással azt is mondhatjuk, hogy a szóalkotás határtalan. A *Helyesírási tanácsadó szótárt* a legtöbbször ilyen ügyben üjtjük fel: egybe- vagy különírjuk az illető szót? Néha azonban nem igazít el megnyugtató módon. Lássunk néhány példát. Esetenként — nagyon helyesen — különbséget tesz elvont és konkrét jelentés között, s a jelentésmegoszlást egybe-

vagy különírással érzékelteti; pl. „jószívű (=könyörületes); de: jó szívű (=nem beteg szívű)“. Ez rendjén is volna, csakhogy az esetek nagy részében erről a különbségtevésekről megfeledkeztek a kötet szerkesztői, s érthetetlen módon különíratják például a következő elvont jelentésű szavakat: *vájt fülű, jó része, jó szívvel, tisztán látó*. És miért írjuk külön a *színes bőrű-t*? Talán nem eléggé egy fogalom? Itt nemcsak a bőr színéről van szó, hanem egy fajtanévről van dolgunk, ezért fogalomként a két szót egybekiváncózzuk. Örök talány számomra továbbá, hogy *fél század* miért két szó, s a *negyedszázad* miért egy. A *század eleji* két szó, a *századvégi-t* pedig csak akkor írjuk külön, ha jelző járul hozzá (itt a szótár példát is ad: „a XIX. század végi“ — a *század eleji-nél* erről megfeledkeztek). De a ragos főnevek egybe- és különírásával sincs több szerencsénk. A *figyelembevétel* egy szó, a *valóra váltás* kettő. Miért? A *figyelemre méltó, tiszteletre méltó* két szó, de: *figyelemre méltó* eredmény, *tiszteletreméltó* indítvány. Tehát jelzőként egybeírjuk. Mindaddig el is fogadhatjuk ezt a magyarázatot, amíg bele nem ütközünk az *említésre méltó* szóba; itt újra hiányzik a jelzős alak, azaz a jelentésmegosztó különbségtétel. Éppen a tárgy sokrétűsége miatt, a mondanivaló pontos kifejezése érdekében nagyobb szabadságot kellene biztosítani az egyénnek: hadd döntse el a szerző, mit érez egybetartozónak és mit nem, mit akar kiemelni — esetleg éppen egybe- vagy különírással. A nyelv attól még nem szenved csorbát, ha valaki nem szereti a túl hosszú szavakat, ezért előszeretettel használja a kötőjeles megoldásokat, talán épp azt akarván így érzékeltetni, hogy a két tagot nem érzi még egy szóba kívánczóznak, lévén az illető szó alkalmi összetétel, vagy az egyszerű és összetett szó határmezsgyéjén áll. Szó ami szó, az egyéni ízlésnek itt nagyobb teret lehetne engedni.

A kötőjel következtelen használatára álljon itt a következő példa. A *Helyesírási tanácsadó szótár* a személynévhez kötőjellel kapcsolja a köznévet (Szemere-kormány), a *Helyesírási és tipográfiai tanácsadó* már kétféle helyesírással írhatja (Omega együttes, Bergendi-együttes). Ezt a megosztást túlzottnak tartom, hiszen itt a köznévtől tulajdonnevesült, valaminek a nevét jelöli. (Még a *Helyesírási tanácsadó szótár* címének kezdőbetűjében sem tudtak megegyezésre jutni: az egyik kézikönyv nagy kezdőbetűvel, a másik kis kezdőbetűvel írja. A jobb kéz nem tudja, mit csinál a bal?) Hogy a kötőjelezésnél maradjunk, sok gondot okoznak a számok. A szabályzatnak van egy olyan utalása, hogy ha a számok valószínűségét jelölnék, kötőjellel kapcsoljuk össze őket, minden más esetben azonban nagyköztőjelet használunk a számok között. Miért van erre szükség? Miért ne lehetne egységesen nagyköztőjelet használni? Tipográfiailag áttekinthetőbb, az írásképe is esztétikusabb lenne. Ráadásul nem könnyű eldönteni minden esetben, hogy két szám kapcsolata valószínűsége vagy határértékre utal-e.

Az idegen személynévhez kapcsolt rag egybe- és különírásának két eltérő példája: *Galsworthyvel, Shelleyvel* (így helyes, hiszen ejtjük a szóvéget), de: *Thackeray-vel* (miért kötőjellel, itt is ejtjük a szóvéget?).

A rövid és hosszú hangok írása (különösen feltűnő a gyakorító igéknél) jó memória vagy szerencsés találat kérdése. Mondhatni, képtelenség eligazodni közöttük. Helyesírásunk — amint már említettem — hol a szóelemzés, hol a kiejtés elvéhez igazodik, de a legtöbbször egyikhez sem következetes, így nincs támpont. Pl. *bujdosik, bujkál*, de: *bújik, bújtat*; *szúr*, *szúrás*, de: *szurkál, szurdal*. Jó volna végre valahogy megrendszabályozni helyesírásukat — az *út*, *utal* példájára. Legyenek a csonka tövű alakok következetesen hosszúak, a teljes tövűek rövidek. Nem nehéz megtanulni, hiszen az általános iskolában tanítják a töveket. Valami fogódzó mégis kellene. A rövid és hosszú hangokról szólólván, jó volna rendet teremteni a mutatónévmások összetételek között is. Miért *afelől*, és miért *effajta, afféle*?

E néhány példa is érzékeltetheti — cseppben a tenger —, hogy a helyesírás frontján akad még tennivaló. Főleg az egyszerűsítés irányában. A közlendő egyértelműsége, pontossága nem szenvedhet csorbát, véleményem szerint mérvadónak ezt tekinthetjük. Ne fetisizáljuk a szabályt. Nem a nyelv van a szabályért, hanem fordítva: a szabálynak kell az élő nyelvhez igazodnia, ellenkező esetben kerékkötőjeles a fejlődésnek, gátja az egyértelmű kommunikációnak. A gondolatok félreérthetetlen közvetítését kell a helyesírásnak *szolgálnia*. Jelen pillanatban fordított a helyzet: a szabályok és alszabályok dzsungeljében vergődve a magyar ember csak helyesírási szótárral a keze ügyében mer leülni az íráshoz. Egyetlen kiutat látok, az *egyszerűsítést*, hogy bármely, általános műveltséggel rendelkező nem szakmai elmondhassa magáról: tud helyesen írni.

szabó Ilona